

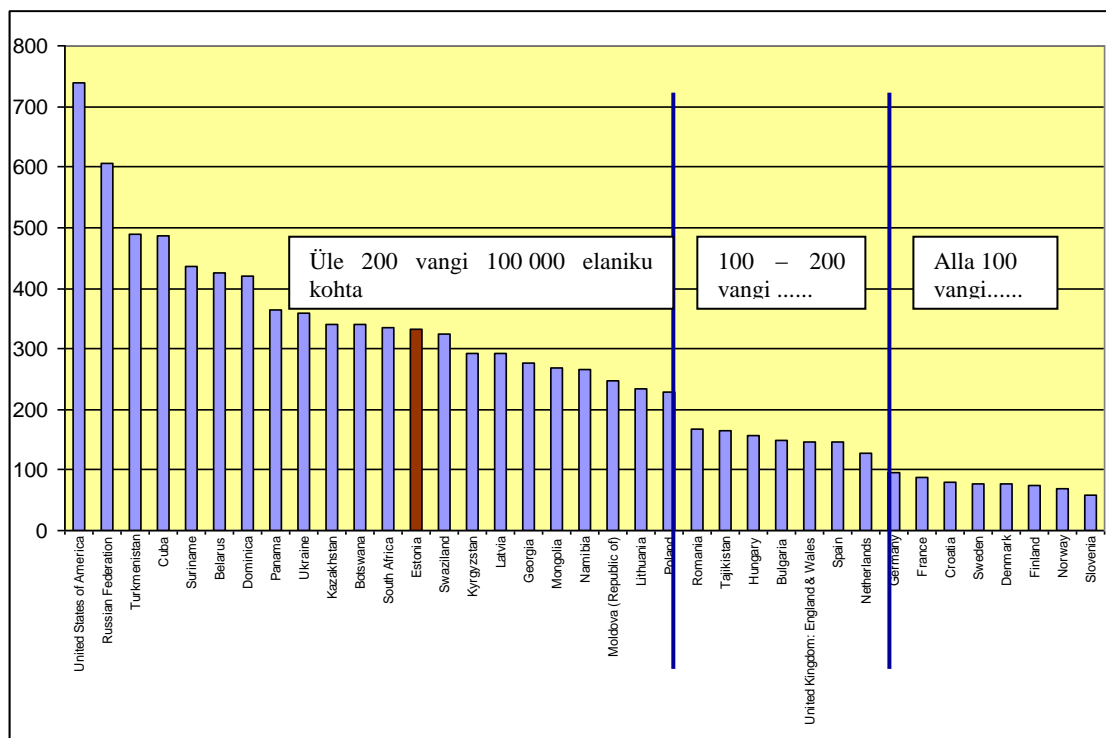
Sanktsioonisüsteem ja karistuspraktika: uuemad arengutendentsid Eestis

Jaan Ginter

Tartu Ülikooli kriminoloogia dotsent

Sanktsioonisüsteemist tõmbab endale kõige rohkem tähelepanu vangistuse kasutamine. Oleme juba harjunud oma kõrget vangistuse taset iseendale õigustama asjaoluga, et Ameerika Ühendriikides on see veel üle kahe korra kõrgem. Selleks, et tajuda, et millistes riikides siiski kasutatakse vangistust ühiskonnaliikmete mõjutamiseks nii massiliselt kui Eestis, soovitan korraks heita pilk alljärgnevale joonisele.

Joonis 1. Vanglaasutustes viibivaid isikuid, 100 000 kohta maailmas¹

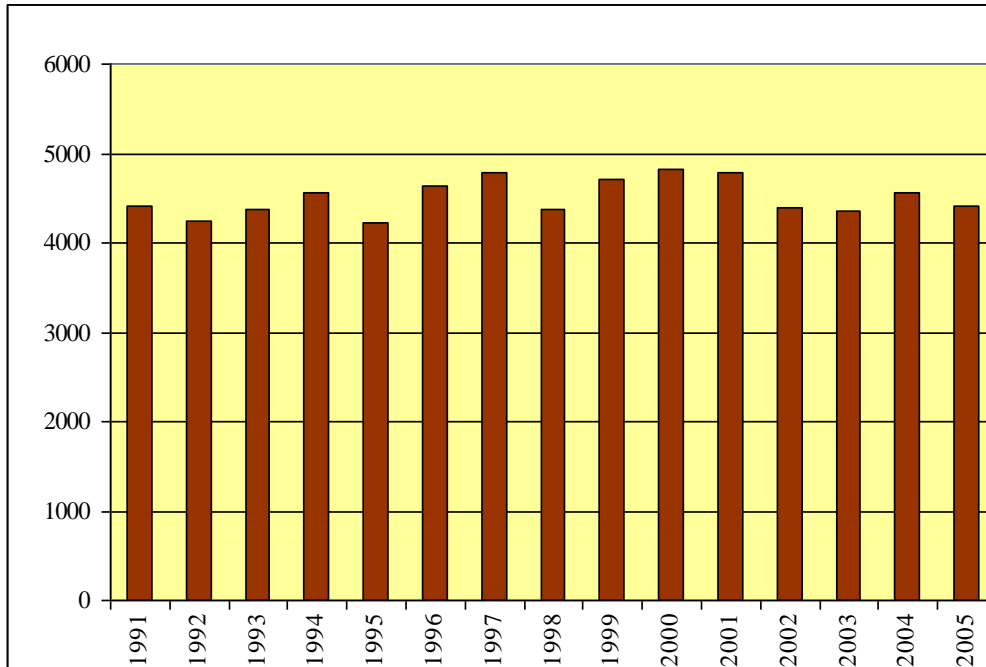

Sealt näeme, et peale Ameerika Ühendriikide kuuluvad sellesse riikide gruppi enamasti riigid, kellega Eesti ennast sarnaseks eriti pidada ei tahaks: Venemaa, Turkmeenia, Kuuba, Valgevene, Ukraina, Botsvaana jne. Isegi Läti ja Leedu on meist mõnevõrra vähem repressiivsed. Ning meiega muus osas sarnase positsiooniga Kesk-Euroopa riikides (näiteks Ungaris, aga isegi ka Bulgaarias ja Rumeenias) on vange 100 000 elaniku kohta umbes kaks korda vähem kui Eestis. Põhjamaades, kellega me tavaliselt ennast võrrelda tahame, ja ka paremini arenenud Balkani riikides, Horvaatias ja Sloveenias on vange isegi neli korda vähem.

¹ Joonis toetub The International Centre for Prison Studies andmeteile; http://www.kcl.ac.uk/depsta/rel/icps/worldbrief/highest_to_lowest_rates.html

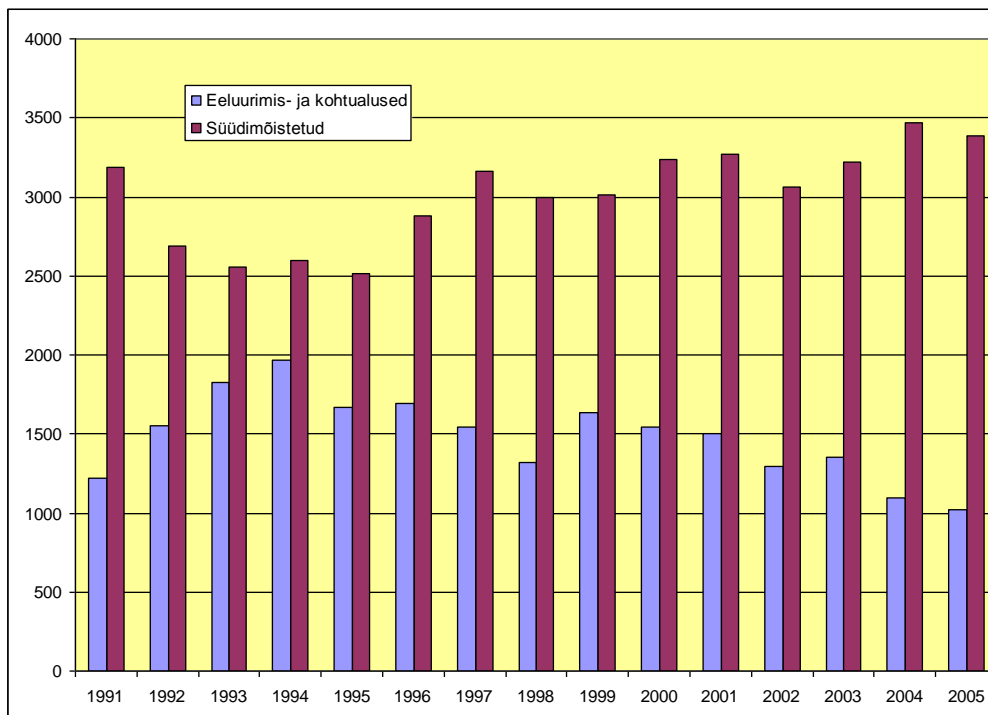
Eestis on vangide arvu vähendamist juba pikemat aega üheks eesmärgiks peetud, aga nagu võime näha jooniselt 2, on vangide arv meil olnud viimase 15 aasta jooksul väga stabiilne, kõikudes 4224 (1995. a.) ja 4822 (2000. a.) vahel.

Joonis 2. Vangide arv Eestis²

Märksa rohkem, kui vangide üldarv, on kõikunud süüdimõistetute ja eelvangistuses olijate arv (vt joonis 3).

Joonis 3. Süüdimõistetud ja eelvangistuses olevate vangide arv.

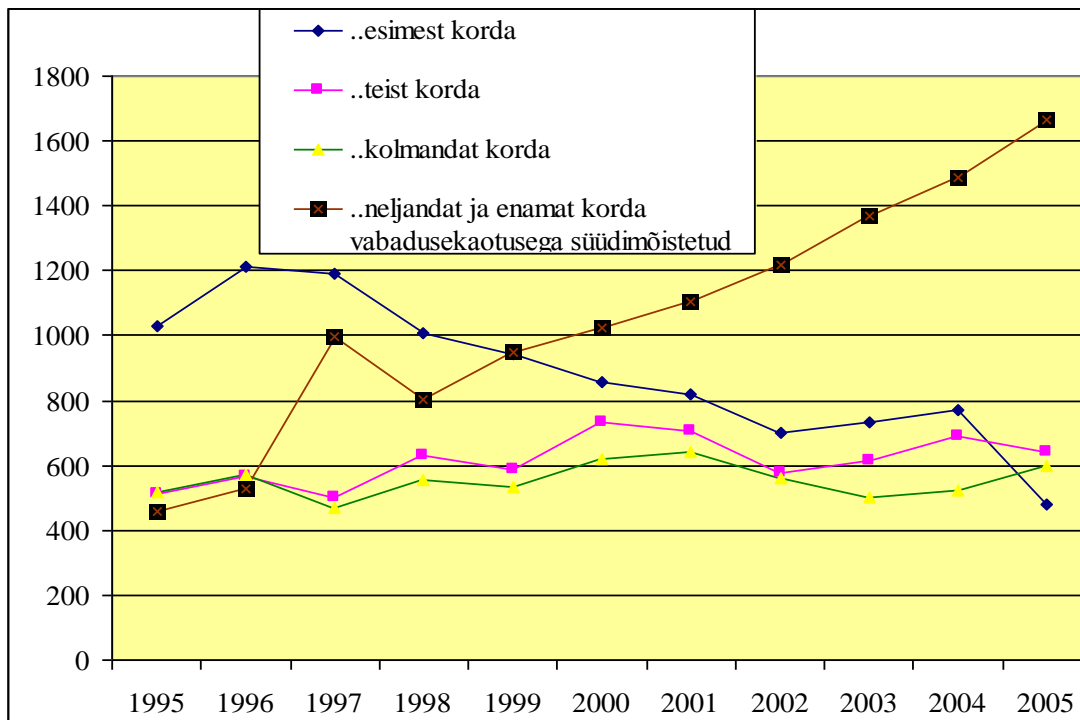

² Joonised vangistuse kasutamise kohta toetuvad Statistikaameti andmetel, vt www.stat.ee.

90-ndate aastate algul ilmses ebasoovitav tendents – eelvangistuses olijate arv hakkas 1994-ndaks aastaks peaaegu süüdimõistetud vangide arvuni jõudma. Alates 1995-ndast aastast on aga eelvangistuses olijate osakaal ilmutanud selget languse tendentsi – 1995. a lõpus juba alla ¼.

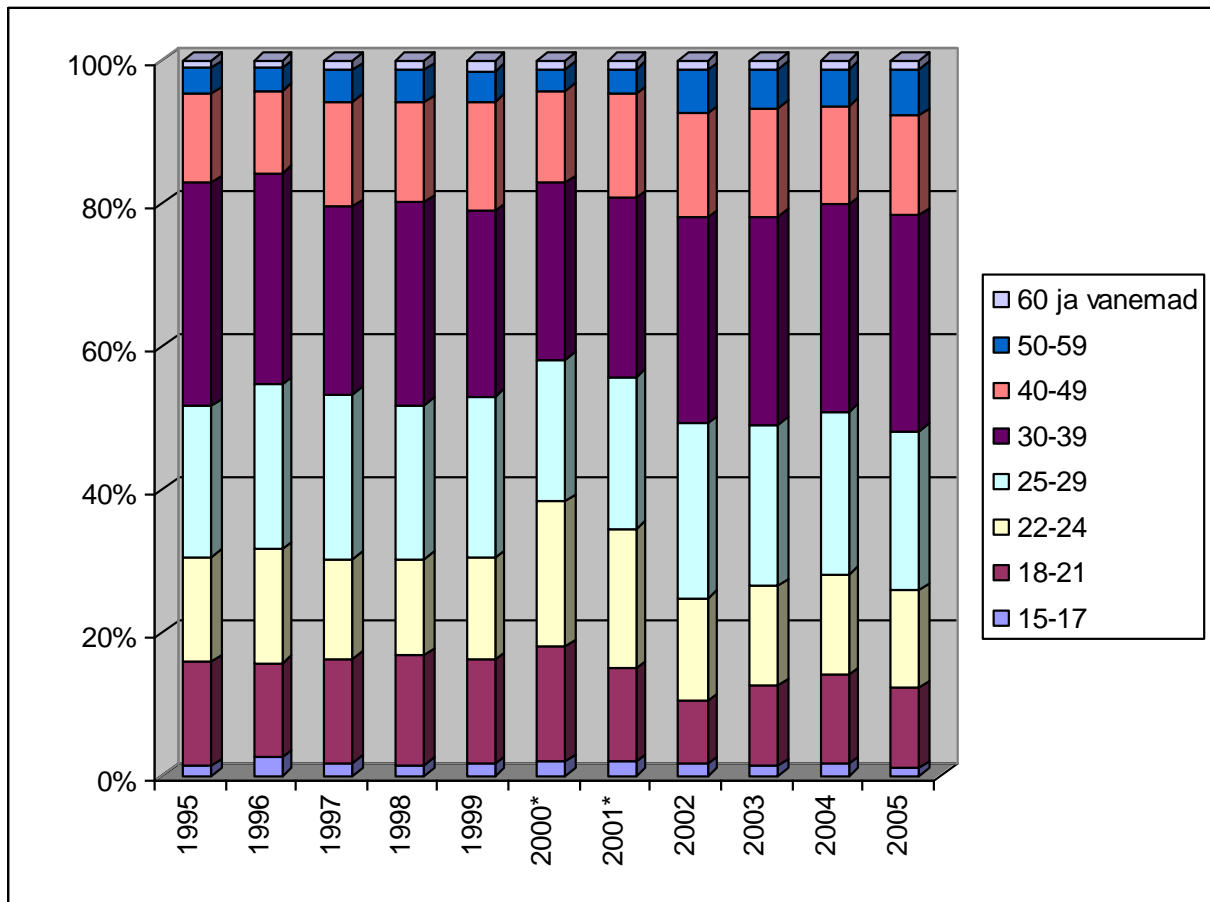
Oluliselt on muutunud ka süüdimõistetute koosseis (vt joonis 4.). Kui 90-ndate keskel oli vanglakaristust kandjate seas kõige suuremaks rühmaks esimest korda vangistuse kandjad (1995. – 1996. a. üle 40%) siis praeguseks on kõige suuremaks rühmaks kujunenud neljandat ja enamat korda vangistuse kandjad (2005.a. lõpus juba praktiliselt pooled).

Joonis 4. Esimest, teist, kolmandat ning neljandat ja enamat korda vangistusega süüdimõistetute arv

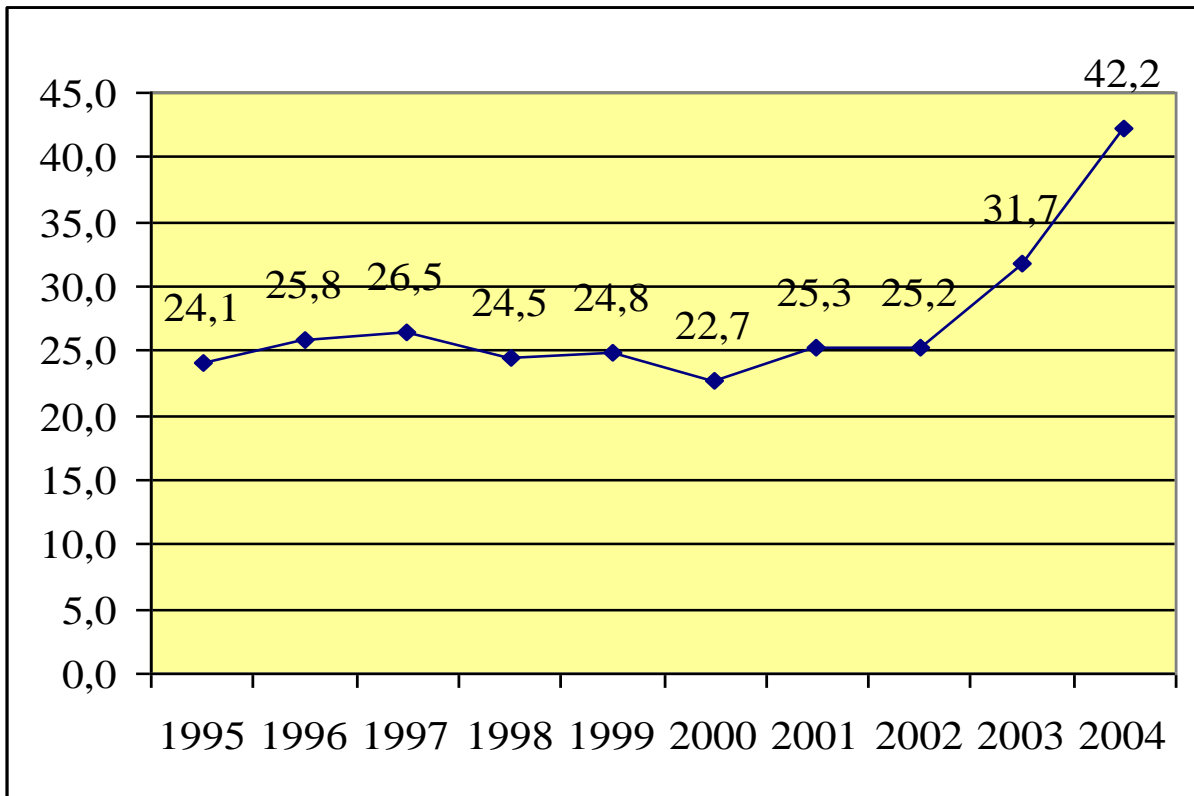
Neljandat ja enamat korda vangistuse kandjate osakaalu kiire ja väga suur kasv võiks olla isegi positiivne näitaja, kui see näitaks, et kurjategijate hulka uute isikute tulemine on vähenenud ja et kuritegusid panevad toime ikka ja jälle samad inimesed, kelle suhtes siis võiks aja möödudes oodata, et ka nemad enam kuritegusid toime panna oma ea tõttu ei suuda. Kahjuks ei ole aga vanglakaristuse kandjate vananemise tendentsi võimalik märgata (vt joonis 5).

Joonis 5. Eri vanusrühmade osakaal vanglakaristuse kandjate hulgas

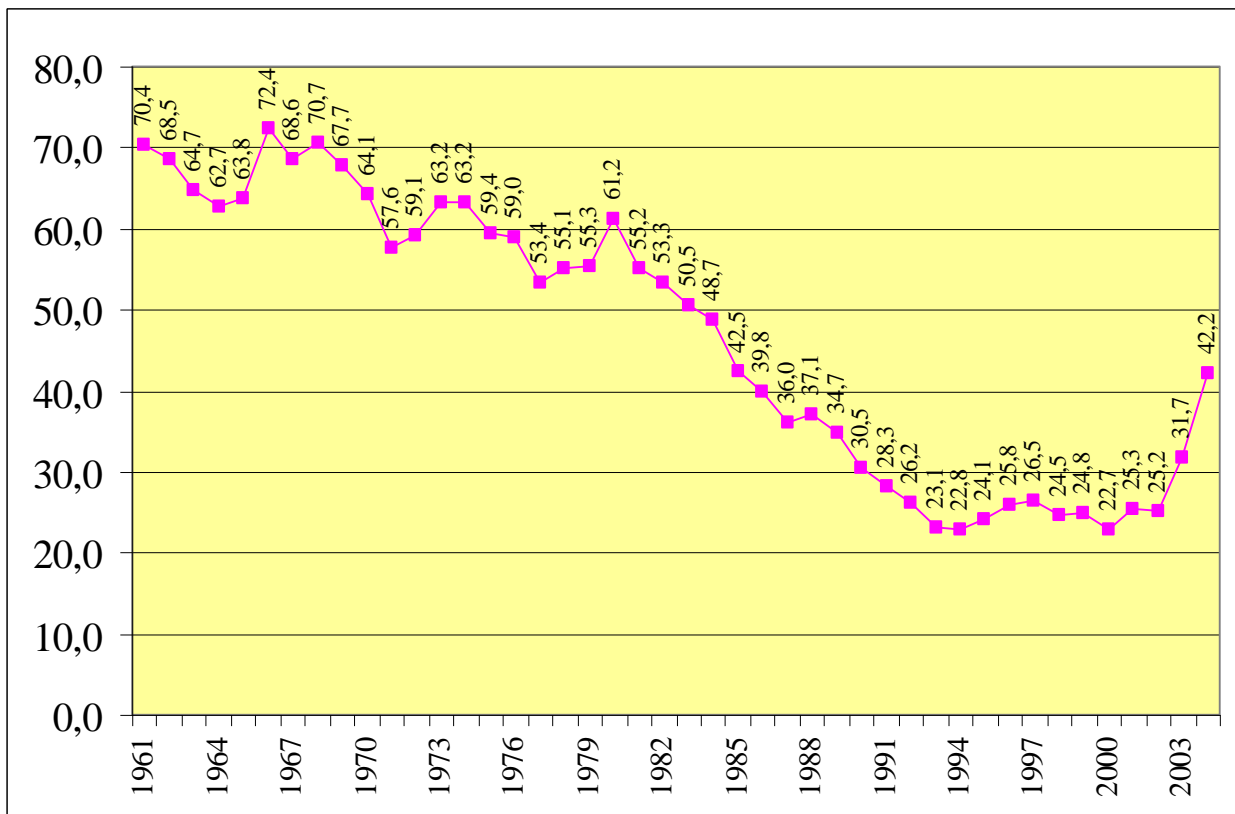

Kui vaadata vangistuse kasutamist kohtute poolt, siis võib märgata, et vangistuse kasutamine oli 90-ndate kesksajal ja lõpus üpris ühtlase osakaaluga – umbes iga neljas süüdimõistetud asus kandma reaalset vangistust 2003-ndal ja 200-ndal aastal aga oli märgata kiiret karistuspraktika karmistumist, vangistusega karistati juba vastavalt 32 ja 42 protsenti süüdimõistetutest (vt joonis 6). Nii kõrge repressiivsus oli karistuspraktikale omane enne seda viimati 80-ndatel aastatel (vt joonis 7). Õnneks võib märkida, et repressiivsuse kasv ei ole siiski veel jõudnud nii kaugele kui see oli 60-ndatel ja 70-ndatel aastatel, mil reaalne vangistus ootas 2/3 süüdimõistetutest.

Joonis 6. Vangistusega karistatute osakaal süüdimõistetute hulgas 1995 - 2004

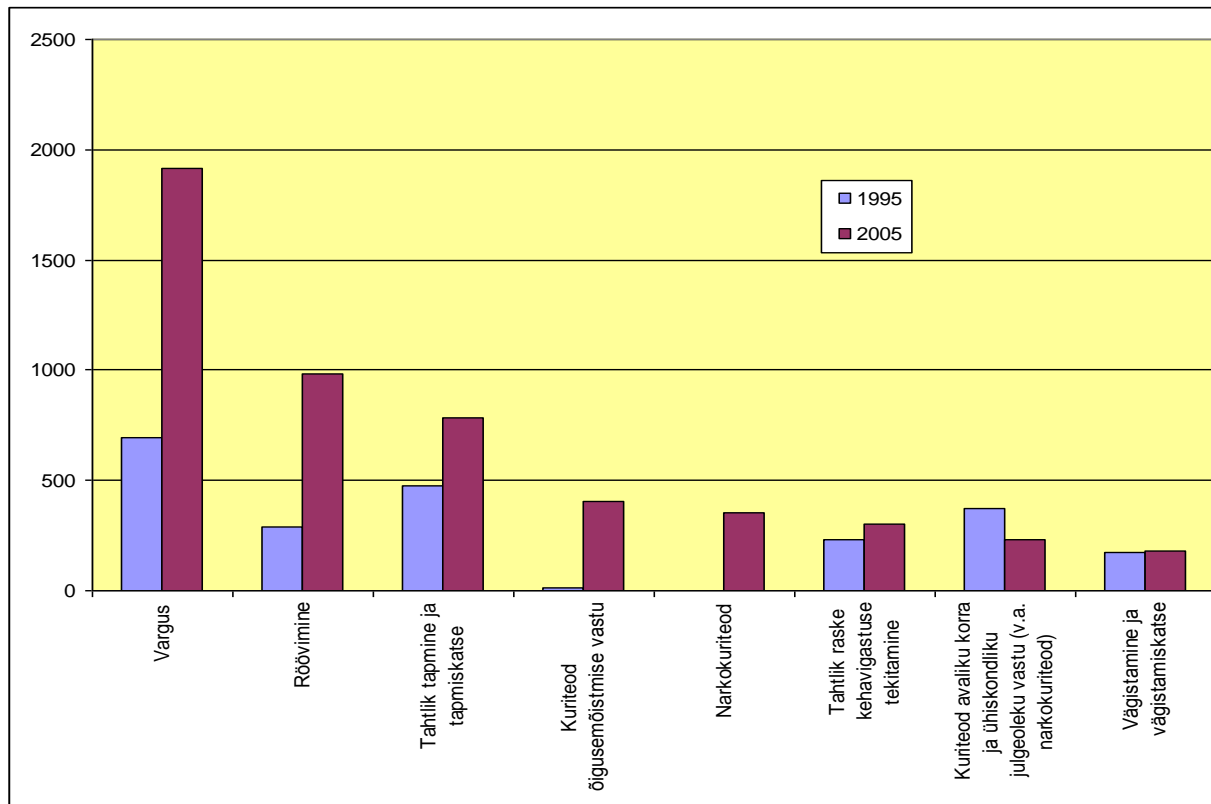

Joonis 7. Vangistusega karistatute osakaal süüdimõistetute hulgas 1961 - 2004

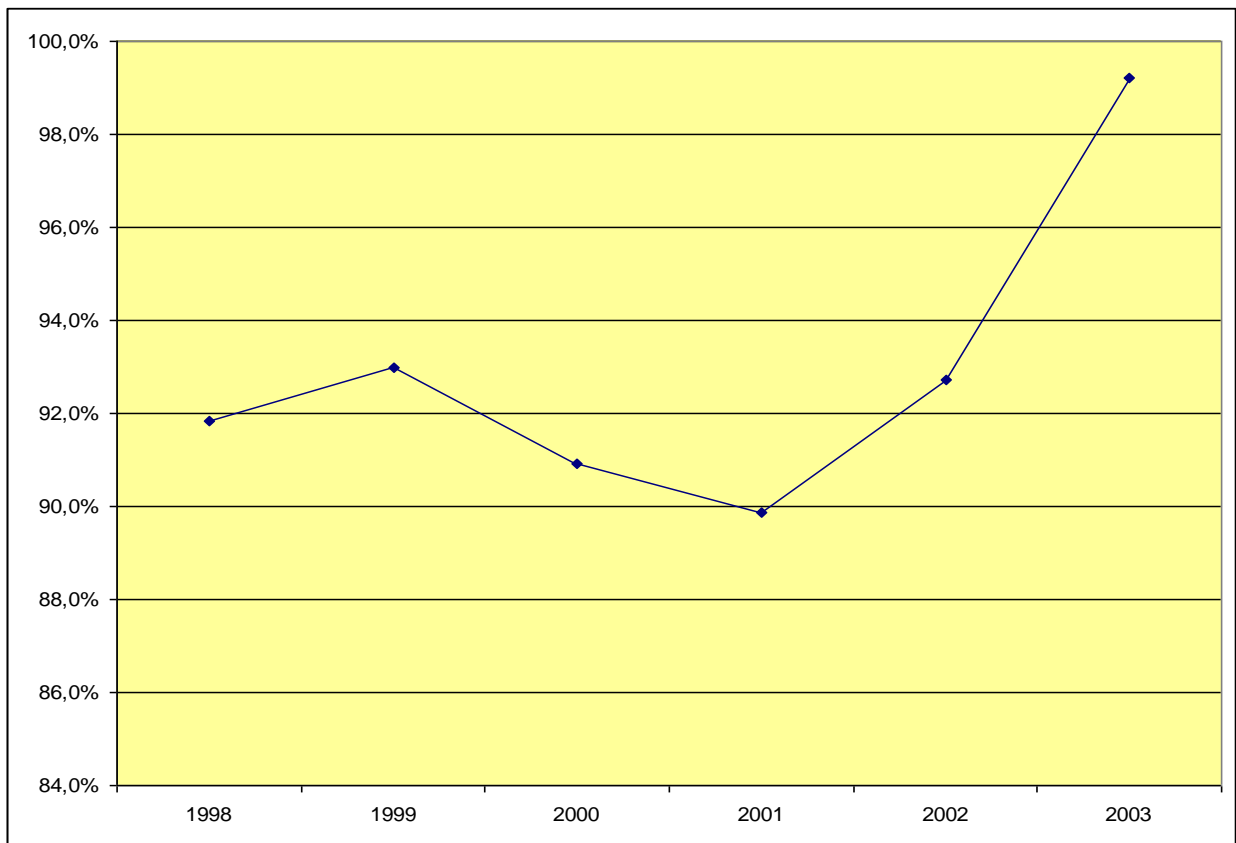
Kui vaadata, et milliste kuritegude eest vangid süüdi mõistetud on siis selles osas on viimase kümne aasta jooksul toimunud kardinaalsed muutused. Võrreldes 1995-nda aastaga on väga oluliselt kasvanud varguse eest vangistust kandjate arv (vt joonis 8).

Joonis 8. Milliste kuritegude eest on vangid süüdi mõistetud

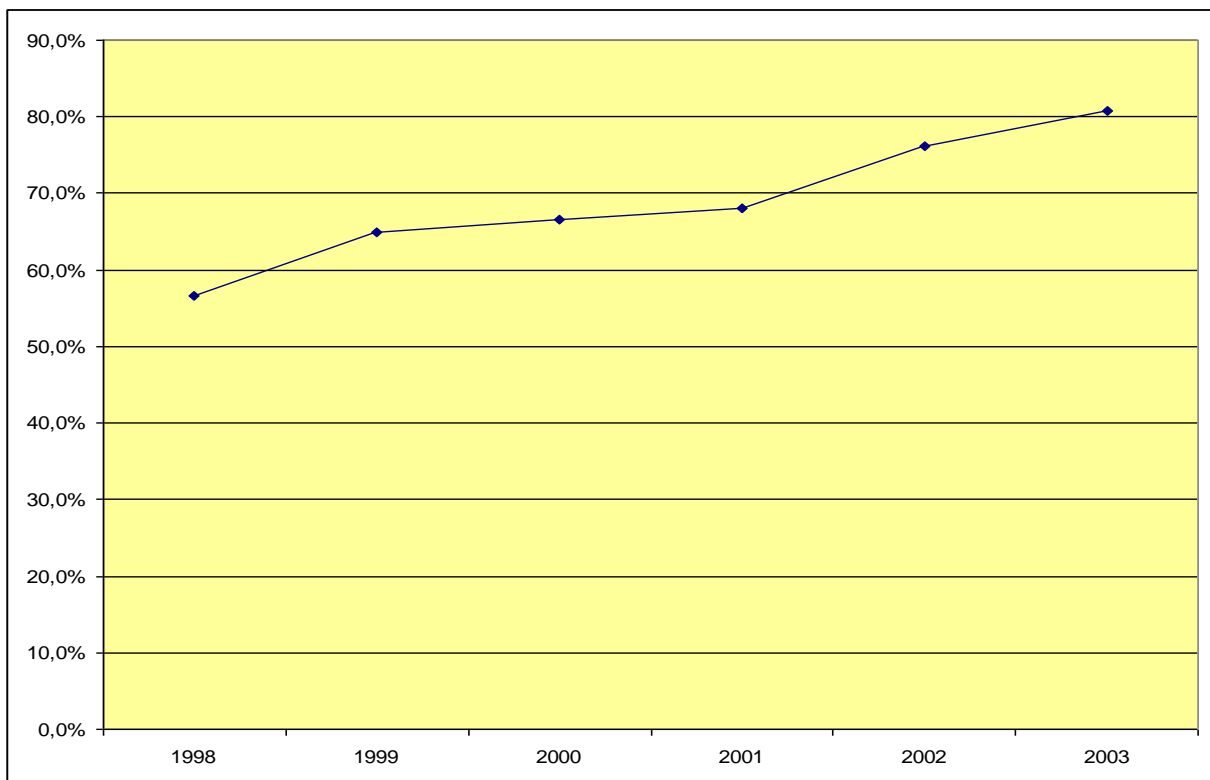

Kui vaadata vangistusega karistamise tõenäosust erinevate kuriteoliikide puhul siis ilmneb, et mitmete kuritegude puhul on vangistuse kasutamine muutunud sagedasemaks. Suuremaid küsimusi ei saa see tekitada ilmselt tapmistest ja tapmiskatsetest (vt joonis 9), vägistamistest ja vägistamiskatsetest (vt joonis 10) või altkäemaksu puhul (vt joonis 11). Kuid ärandamise (vt joonis 12) ning eriti salajase varguse puhul (vt joonis 13) vangistuse osakaalu oluline kasvu 2003-ndal aastal ei ole juba enam nii lihtne mõista.

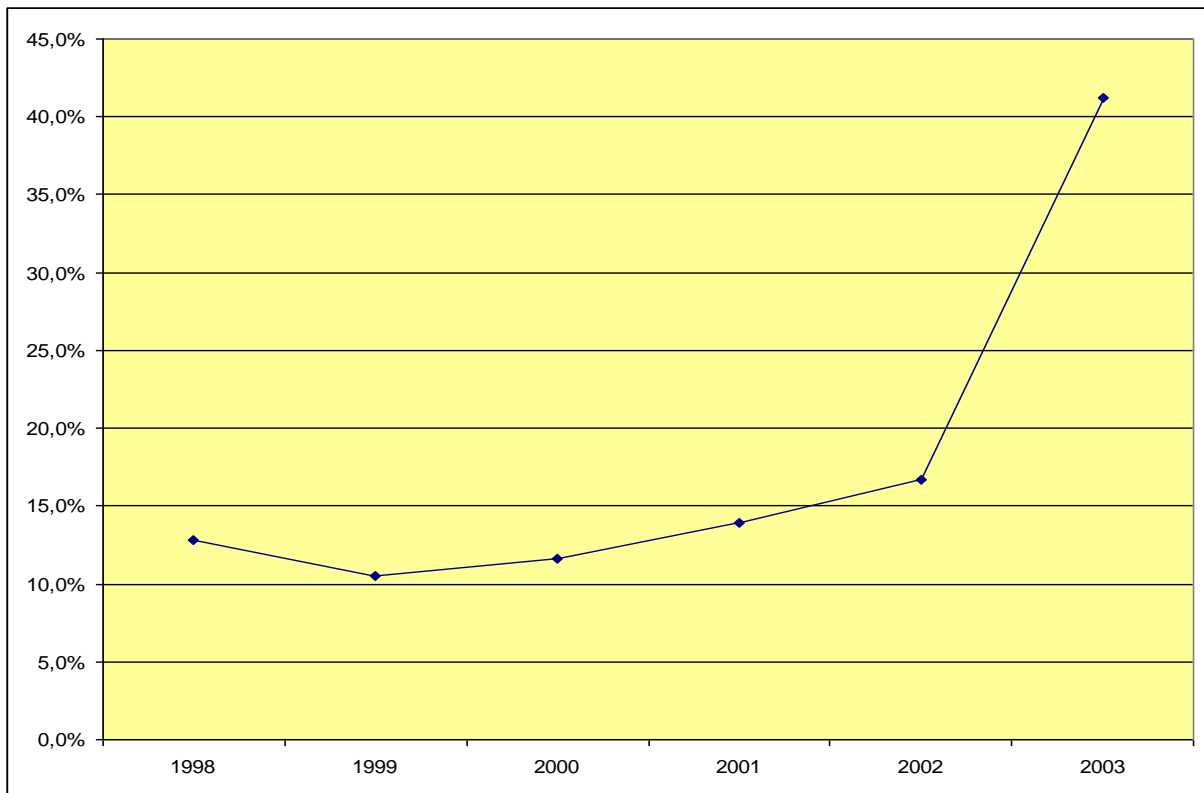
Joonis 9. Vangistusega karistatute osakaal tapmise ja tapmiskatse eest süüdi mõistetute hulgas

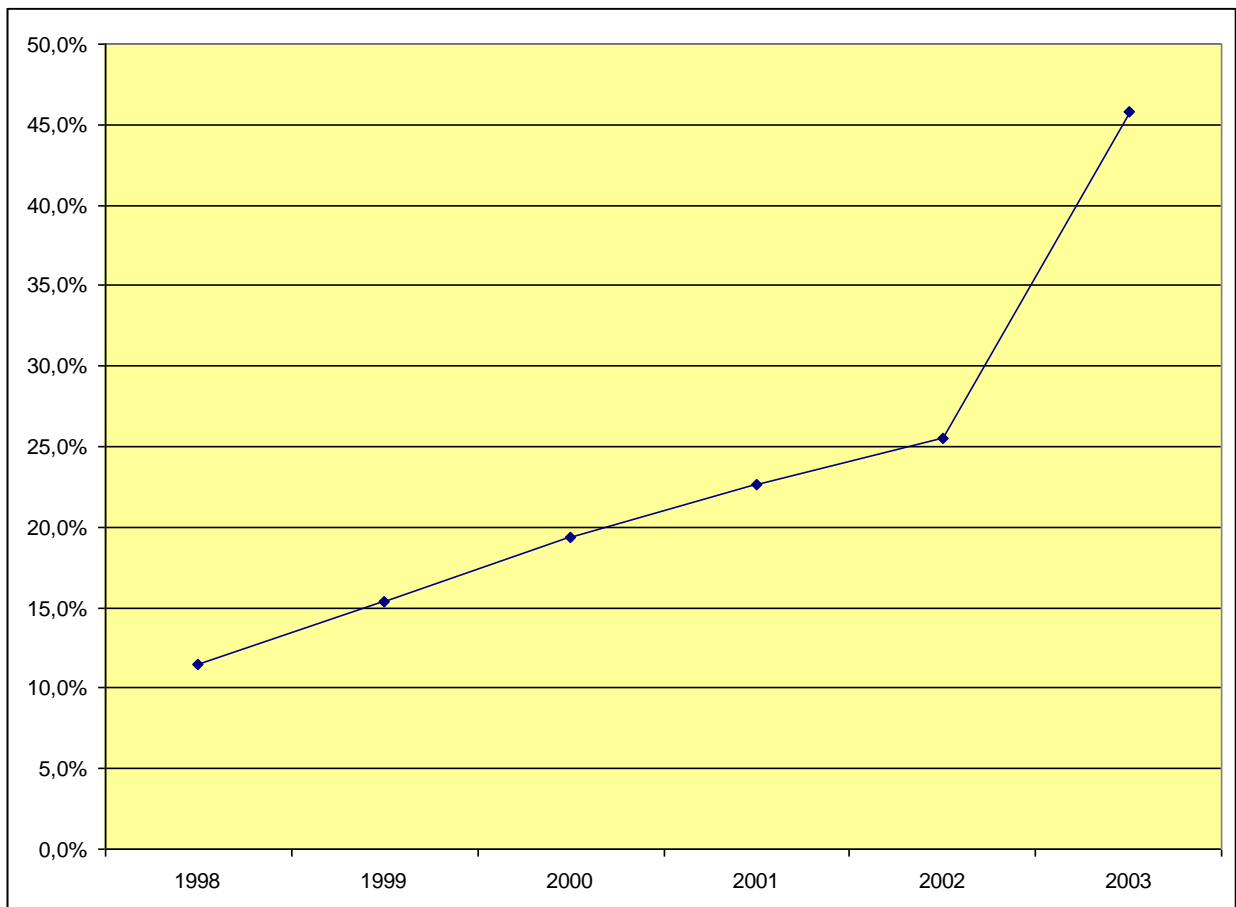
Joonis 10. Vangistusega karistatute osakaal vägistamise ja vägistamise katse eest süüdi mõistetute hulgas

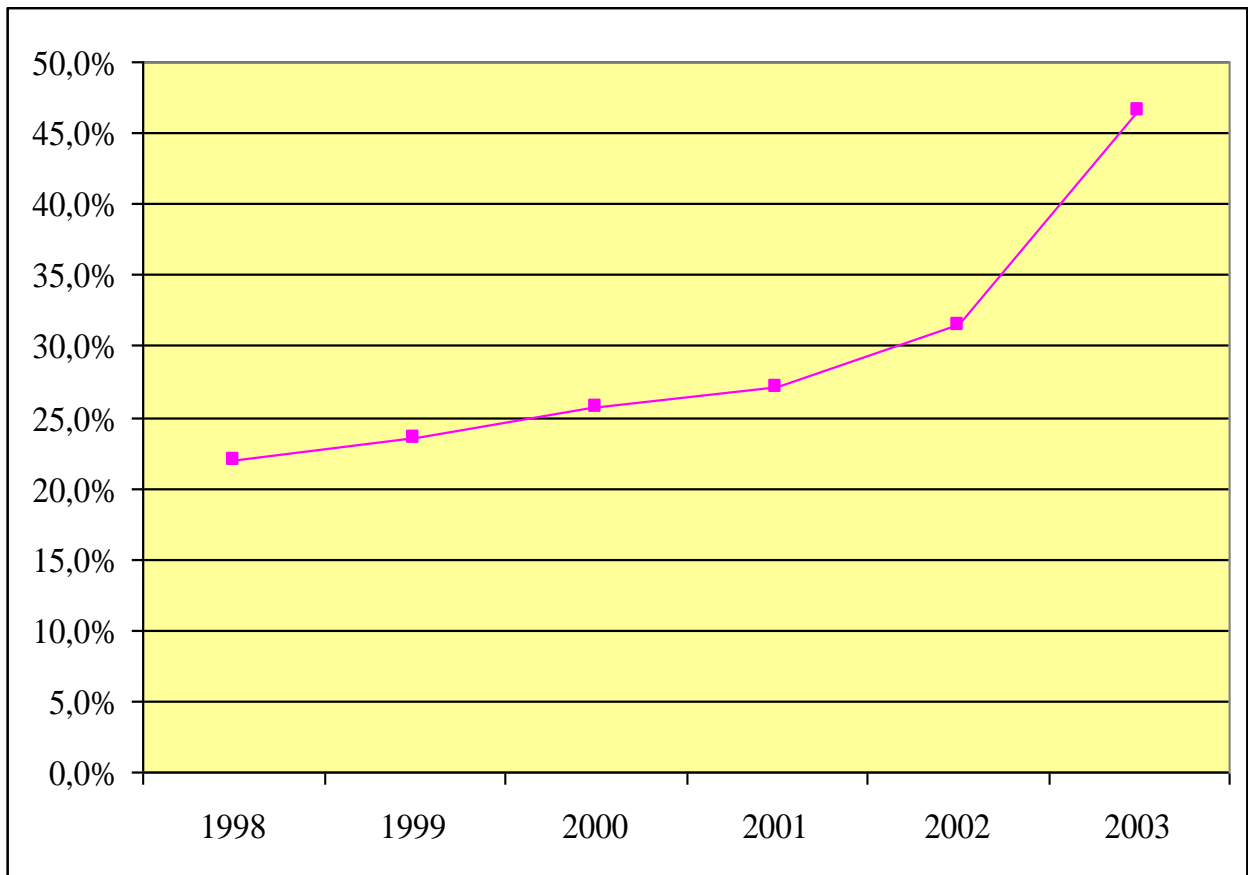
Joonis 11. Vangistusega karistatute osakaal altkäemaksu eest süüdi mõistetute hulgas

Joonis 12. Vangistusega karistatute osakaal liiklusvahendi ärandamise eest süüdi mõistetute hulgas

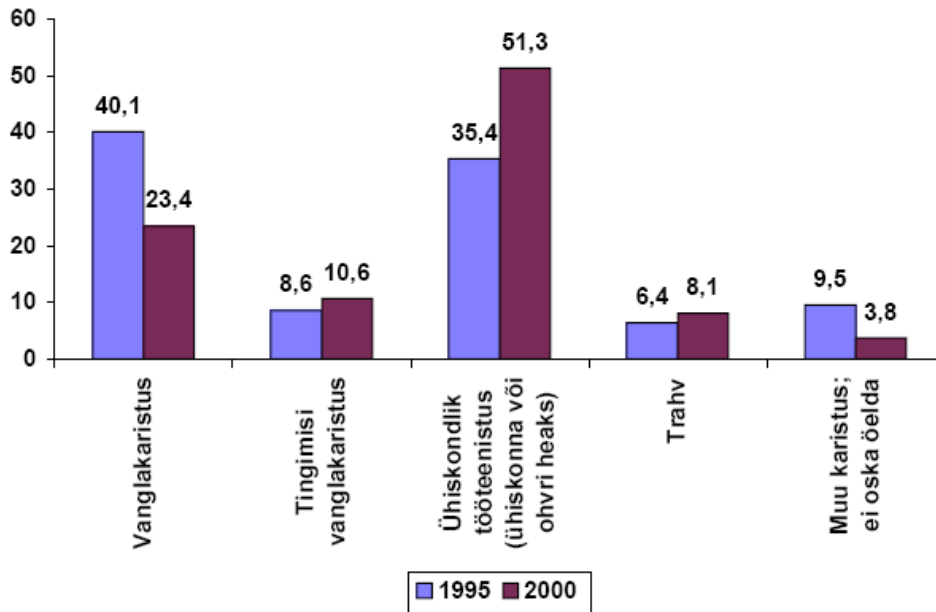

Joonis 13. Vangistusega karistatute osakaal salajase varguse eest süüdi mõistetute hulgas

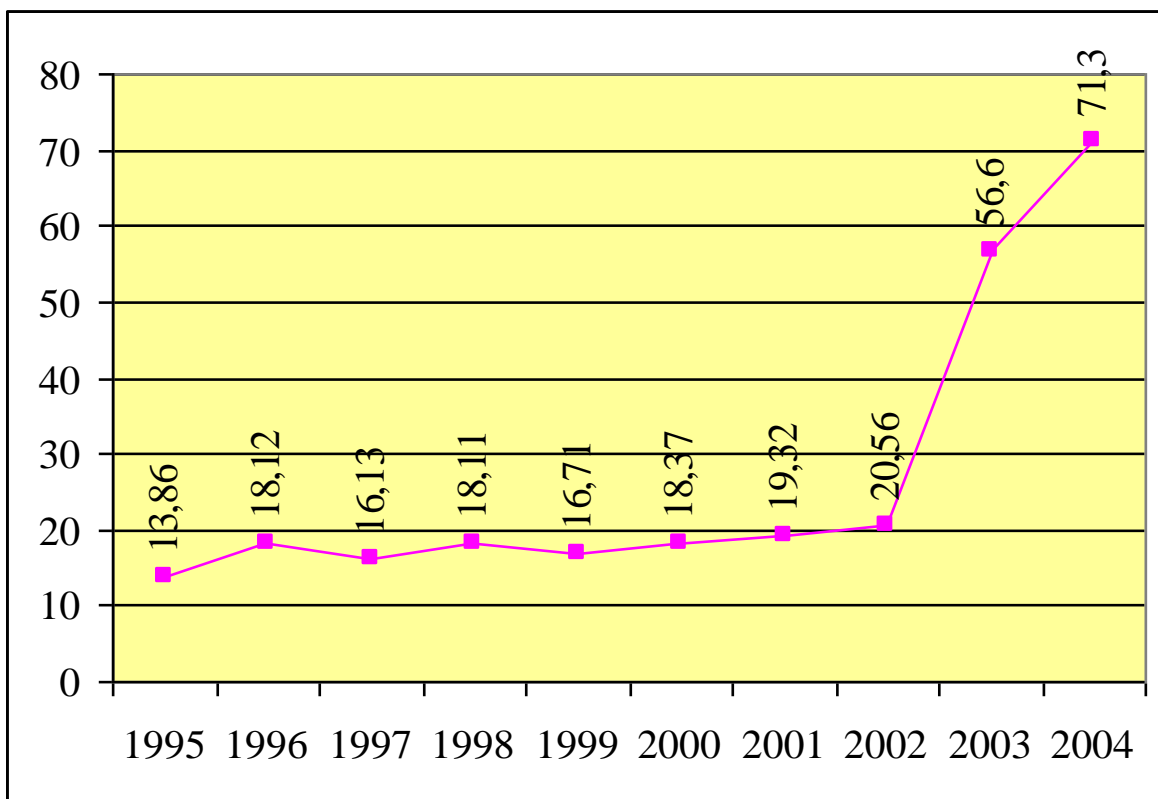
Siin ei ole sobilik ka argumenteerimine, et varguste suur arv häirib avalikkust niivõrd, et võiks põhjendada vangistuse osakaalu nii suurt tõstmist. Tehtud uuringud on näidanud, et elanikkonna arvamus sobilikust karistusest varguse puhul on muutunud mitte karmimaks vaid hoopis selgelt leebemaks (vt joonis 14).

Joonis 14. Vastused küsimusele “Missugune oleks õige karistus teistkordses murdvarguses süüdi tunnistatud 21-aastasele mehele, kes varastas teleri?”

Veelgi häirivam on asjaolu, et 2003-ndal ja 2004-ndal aastal kasvas väga tugevasti reaalse vangistusega karistatute osakaal alaealiste süüdimõistetute hulgas (vt joonis 15).

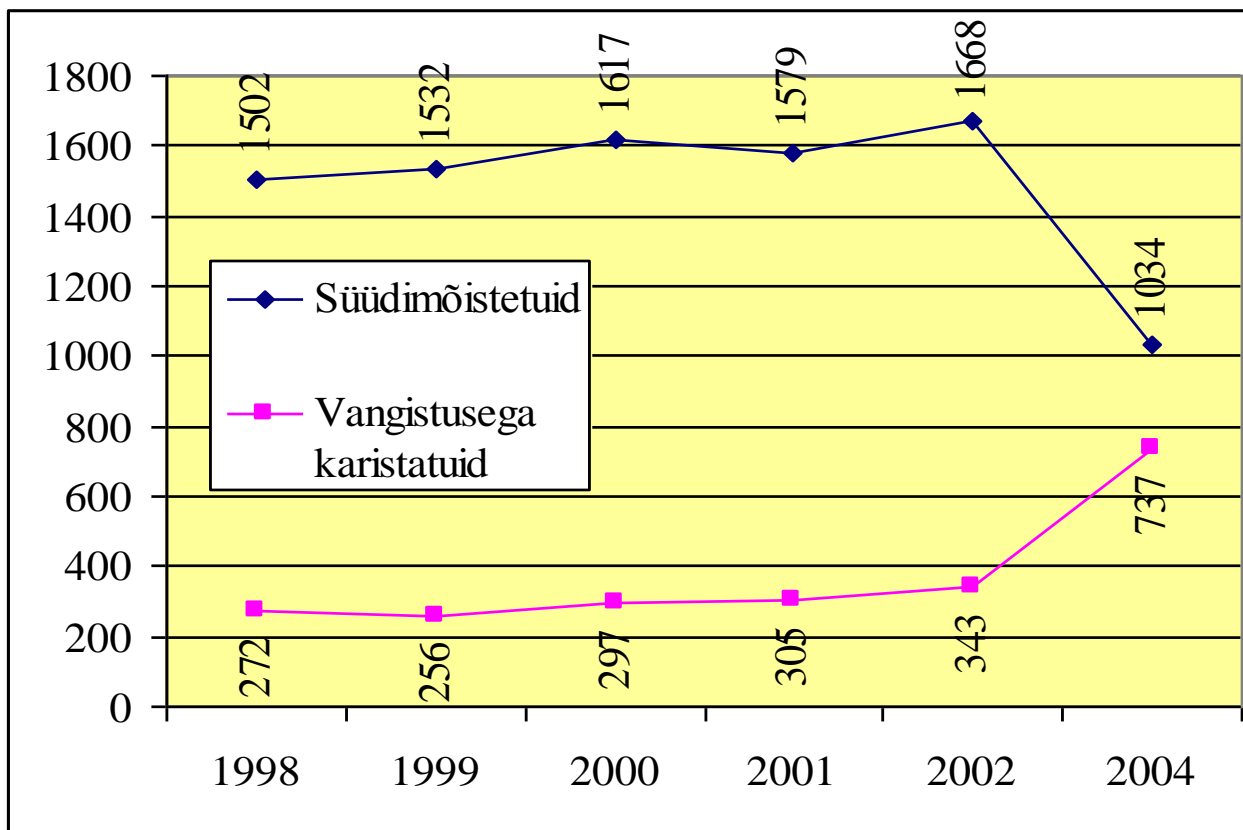
Joonis 15. Reaalse vangistusega karistatute protsent alaealiste süüdimõistetute hulgas

Mõneti võiks taolist muutust põhjendada sellega, et 2004-ndal aastal hakati alaealiste puhul kriminaalasja kohtusse saatmist vaatama rohkem *ultima ratio*'na, ning kergemad kriminaalasjad, mis varem kah siiski kohtuni jõudsid hakkasid saama kohtuväliseid lahendusi (vt joonis 16 alaealiste süüdimõistetute arvu väga kiiret langust 2004-ndal aastal. Kuid 2004-

ndal aastal ei kasvanud mitte ainult alaealiste vangistusega karistatute osakaal vaid ka nende absoluutarv (vt joonis 16).

Joonis 16. Alaealiste süüdimõistetute ja vangistuse dünaamika

Vangistuse kasutamise sageduse kiire kasvu juures on vangide arv saanud jääda stabiilseks tänu asjaolule, et eriti kiiresti on kasvanud just lühiaegsete (alla 1 aasta) vangistuste arv (vt joonis17).

Alates 2005-ndast aastast on Eesti kriminaalpoliitikas hakatud taas rõhutama vangide arvu vähendamise vajadust. Selles suunas töötab üldkasuliku töö kasutamine kriminaalkaristusena. Seda karistusliiki on uuringud näidanud väga suurt elanikkonna poolehoidu omavana. Kuid kahjuks on üldkasuliku töö kasutamine nagu ka uue alternatiivi, elektrooniline jälgimine, kasutamine võimalik ikka ainult teatud ja mitte väga laia kurjategijate ringi suhtes. Üheks võimaluseks, mida seni veel suhteliselt harva on kasutatud on tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamine (2005. aastal vabastati vanglatest kokku 2371 kinnipeetavat, neist ainult 563 (23,7%) vabastati tingimisi ennetähtaegselt). Kuid kahtlemata ei tohi ka seda võimalust liiga sageli kasutada sest tingimisi enne tähtaega vabastamine peaks ikka jääma ainult nende vangistatute suhtes kasutatavaks, kelle kuritegeliku käitumise prognoos on negatiivne. Ülejäänud kurjategijate puhul vangistuse kasutamise vähendamise võimalused veel vajavad väljatöötamist.

Joonis 17. Erineva pikkusega vangistuste mõistmise sagedus,
%

